ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ
Ἐπιμελητοῦ Α΄ Ἕδρας Λατινικῆς Φιλολογίας

# ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΙΣ ΗΘΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΕΙΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΗΓΑΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΟΝ DE RE PUBLICA ΤΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

Εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῆς De Re Publica τοῦ Κικέρωνος [1] διασώζεται ἓν ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα. Δι' αὐτοῦ οἱ Φοίνικες, καὶ συγκεκριμένως οἱ ἔμποροι ἐκ Φοινίκης, θεωροῦνται ὑπεύθυνοι τῆς εἰσαγωγῆς τρυφηλῶν τρόπων ζωῆς καὶ ἀκορέστων ἐπιθυμιῶν παντὸς εἴδους εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος [2]. Τὸ θέμα τῆς εὐθύνης τῆς θαλάσσης διὰ τὴν ἐπὶ τὰ χείρω ἐξέλιξιν τῆς ἠθικῆς στάθμης τῶν πολιτῶν ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ γενικωτέρου πλαισίου εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῆς De Re Publica, ἔνθα ὑποστηρίζεται ὅτι αἱ παραθαλάσσιαι πόλεις κυρίως διατρέχουν ἐθνικοὺς καὶ ἠθικοὺς κινδύνους. Καὶ τοῦτο διότι εἶναι ἐκτεθειμέναι ὄχι μόνον εἰς τὸν κίνδυνον ἀπροβλέπτου ἐπιδρομῆς [3], ἀλλὰ καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ ἠθικὸν ἐκφυλισμόν [4]. Οὕτως ἀρχαῖα, καὶ κατὰ συνέπειαν σεβαστὰ καὶ διατηρητέα, ἔθιμα ὑφίστανται σοβαρὸν κλονισμὸν ἐκ τῆς εἰσροῆς νέων γλωσσῶν καὶ

---

1. Fr. 3 ap. Non. 431. 11, σελ. 695 (Lindsay). Περὶ τοῦ ἔργου του τούτου ὁ Κικέρων ὁμιλεῖ εἰς τὰς ἐπιστολάς του: ad Q. fr. II. 2. 1 («scribebam illa quae dixeram πολιτικά, spissum sane opus et operosum»). Ἐν III. 5. 1 φαίνεται ὅτι ἀποπειρᾶται ἀλλαγὴν τοῦ ὅλου σχεδίου καὶ τοῦτο κατὰ παρόρμησιν τοῦ Σαλλουστίου, μετατρέπων τὴν ἐργασίαν του ταύτην εἰς διάλογον μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Quintus. Ὁ H. J. Rose, A Handbook of Latin Literature (London, 1954³), σελ. 185, σ. 99, θεωρεῖ ὅτι τὸ ἔργον εἶχεν ἤδη δημοσιευθῆ τῷ 51 π.Χ., λαβὼν ἀφορμὴν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Καιλίου ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Κικέρωνα· πβ. ad fam. VIII. 1. 4.

2. «Poeni primi mercaturis et mercibus suis avaritiam et magnificentiam et inexplebiles cupiditates omnium rerum importaverunt in Graeciam». Ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος βλ. καὶ N. K. Πετροχείλου, Roman Attitudes to the Greeks (Ἀθῆναι, 1974), σελ. 89 κ.ἑξ.

3. Cic., De Re Pub. II. 5 κ. ἑξ.

4. Αὐτόθι 7 κ.ἑξ. Πβ. Κ. Ν. Ἡλιοπούλου, «Αἱ περὶ ἐργασίας ὡς οἰκονομικοῦ παράγοντος ἀντιλήψεις τοῦ Κικέρωνος», «Μελέται πρὸς τιμὴν Στρατῆ Γ. Ἀνδρεάδη», Τόμος III (Ἀθῆναι, 1974), σελ. 153 κ.ἑξ.

τρόπων ζωῆς ἐξ ὑπερποντίων χωρῶν. Πέραν τούτου οἱ κάτοικοι τῶν παραθαλασσίων πόλεων εἶναι ἀνήσυχοι, κατέχονται δὲ ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τῶν ταξιδίων. Χαρακτηριστικῶς τονίζεται ὅτι, καὶ ὅταν ἀκόμη παραμένουν εἰς τὴν χώραν των, ὁ νοῦς των πλανᾶται εἰς ξένους τόπους. Πολλὰ πράγματα καταστρεπτικὰ διὰ τὰς πολιτείας καὶ παρακινοῦντα πρὸς βίον ἀνέσεων καὶ τρυφῆς μεταφέρονται διὰ θαλάσσης ἀγορασθέντα ἢ καταληφθέντα βιαίως. Κατ'αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐξακολουθεῖ ὁ Κικέρων, διὰ τῆς νωθρότητος δῆλον ὅτι καὶ τῆς σπατάλης, ἐξηφανίσθησαν ἡ Καρχηδὼν καὶ ἡ Κόρινθος καὶ οἱ κάτοικοί των, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν γεωργίαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, διὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ θαλάσσια ταξίδια, διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον. Τέλος διατυποῦται ἡ γνώμη ὅτι ἡ μετὰ τῆς θαλάσσης γειτνίασις πλήττει οὐσιαστικῶς τὸ σύνολον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν νήσων της καὶ τῶν ὑπερποντίων ἀποικιῶν της, αἱ ὁποῖαι συνορεύουν πρὸς τὰς βαρβαρικὰς χώρας, οὐδεμία τῶν ὁποίων, πλὴν τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Φοινίκων, ἦτο χώρα θαλασσοπόρος.

Αὐτὴ εἶναι ἡ μία ὄψις τοῦ ὅλου προβλήματος. Τὸ θέμα ὅμως ἐρευνᾶται ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς γειτνιάσεως πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἑλλάδος. Συγκεκριμένως ἡ πολιτικὴ ἀστάθεια τῆς χώρας αἰτιολογεῖται μὲ βάσιν τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν τοποθεσίαν τῶν πόλεών της[1], αἱ ὁποῖαι ἀποζημιοῦνται μόνον διὰ τῆς εὐχεροῦς εἰσαγωγῆς τῶν ἀναγκαίων προμηθειῶν καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν πλεοναζόντων προϊόντων. Τὸ τίμημα βεβαίως ἦτο ἐπαχθὲς καὶ ἡ Ρώμη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν αὐτὴν ὁδὸν μὲ τὰς ἑλληνικὰς παραθαλασσίας πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐκλονίζοντο ὑπὸ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀσταθείας. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ σοφία τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ρώμης Ρωμύλου ἐξησφάλισε διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ἱδρύσεως τῆς πόλεως τὰ ἀναμφισβήτητα ἐκ θαλάσσης πλεονεκτήματα, ἐν οἷς καὶ ἡ διευκόλυνσις τῶν ἐπικοινωνιῶν πρός τὴν θάλασσαν καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἄνευ τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν μειονεκτημάτων. Οὐδεμία ἄλλη θέσις εἰς τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑποστηρίζει ὁ Κικέρων, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι περισσότερον κατάλληλος, ἵνα ἐξελιχθῇ εἰς ἰσχυρὰν αὐτοκρατορικὴν δύναμιν[2].

Εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία τῆς De Re Publica θίγεται μία πλευρὰ μόνον

---

1. Αὐτ., 9: «quae causa perspicua est malorum commutationumque Graeciae propter ea vitia maritimarum urbium, quae ante paulo perbreviter adtigi».

2. Αὐτ., 10: «... ut mihi iam tum divinasse ille videatur hanc urbem sedem aliquando et domum summo esse imperio praebituram».

τοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους τοῦ Κικέρωνος[1] ἀφορῶσα εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν ἠθικοπολιτικὴν ἀσφάλειαν τῶν πόλεων. Ἐν προκειμένῳ ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κικέρων συνεκέντρωσε μέγα μέρος τοῦ ὑλικοῦ κατηγοριῶν κατὰ τῶν παραθαλασσίων πόλεων ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ὁ Πλάτων εἰς τοὺς Νόμους του[2] διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι μία πόλις πλησίον τῆς θαλάσσης διαθέτουσα καλοὺς λιμένας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐτάρκειαν εἰς τὸν ἀγροτικὸν τομέα, θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς τὴν ἀνάγκην ἑνὸς θείου νομοθέτου, διὰ νὰ μὴ ἀναπτύξῃ ἀσταθεῖς καὶ διεφθαρμένας συνηθείας. Ἡ θάλασσα, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐγγύτης πρὸς αὐτὴν εἶναι εὐχάριστος εἰς τὴν καθ' ἡμέραν ζωήν, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα «ἁλμυρὸν καὶ πικρὸν γειτόνημα»[3], καὶ τοῦτο διότι διὰ τῆς πληρώσεως τῆς πόλεως διὰ καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ διὰ τοῦ κέρδους ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως ἀφ' ἑτέρου δημιουργεῖται ἀστάθεια καὶ ἀνεντιμότης εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ αὐτῆς ἔλλειψις ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης εἰς τὰς ἀνθρωπίνας σχέσεις. Ἐπιπροσθέτως[4] τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ἐπιθέσεις ἐκ τῆς θαλάσσης ἔχει ὡς ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον τὴν ἀπόκτησιν πλοίων, ἡ δὲ χρῆσις τούτων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐθίζει τοὺς ἀνθρώπους εἰς ταχεῖαν φυγήν, ἐφ' ὅσον δὲν τολμοῦν νὰ παραμείνουν μαχόμενοι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ἐμφανῶς ὅτι οὗτοι γίνονται χειρότεροι ἀπὸ πλευρᾶς πολεμικοῦ φρονήματος[5]. Τονίζεται ἐνταῦθα ὅτι ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ὁ Μαραθὼν καὶ αἱ Πλαταιαὶ «ἔσωσαν» τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ ἡ Σαλαμὶς καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον[6].

Φαίνεται ὅτι τὸ ὅλον θέμα ἦτο εὐρύτερον, δὲν ἐκφράζεται δὲ μόνον

---

1. Περὶ τῆς ὀφειλῆς τοῦ Κικέρωνος εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἐν γένει δημιουργίαν τοῦ πολιτικοῦ του ἰδεώδους βλ. W. W. How, «Cicero's Ideal in His De Republica», J. R. S. 20 (1930), σσ. 24-42. Εἰδικῶς περὶ τῆς πρωτοτυπίας του βλ. C. W. Keyes, «II. Original Elements in Cicero's Ideal Constitution», A. J. Ph. 13 (1921), σσ. 309-323, ἰδίᾳ σελ. 312, ἔνθ. ἀνάγν.: «Μέγα μέρος τῆς πρωτοτυπίας του ἀφορᾷ εἰς προβλέψεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν χαρακτῆρα συμβιβασμοῦ, τὸ δὲ προκῦπτον πολίτευμα εἶναι μία προσπάθεια εὑρέσεως τῆς χρυσῆς τομῆς μεταξὺ τῶν ἀκροτήτων ...».

2. IV, 704 d.

3. Πβ. Ἀλκμᾶν. fr. 108 (Page).

4. Νόμ. IV, 706 b κ.ἑξ.

5. Ὁ Πλάτων παραπέμπει εἰς τὴν Ἰλιάδα (Ξ. 96 κ.ἑξ.), ἔνθα ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιπλήττει τὸν Ἀγαμέμνονα, διότι διέταξε τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ καθελκύσουν τὰ πλοῖα εἰς τὴν θάλασσαν, καθ' ὃ χρονικὸν διάστημα δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Τρώων. Ἡ σκέψις ἐνταῦθα εἶναι ὅτι τὰ στρατεύματα ἀσφαλῶς θὰ ἐγκαταλείψουν τὴν μάχην, ἐὰν ἴδουν τὰ πλοῖα νὰ κατευθύνωνται πρὸς τὴν θάλασσαν.

6. Νόμ. IV, 707 C.

ἡ ἄποψις ἑνὸς ὡρισμένου συγγραφέως. Μία πιθανὸν ὑποβόσκουσα ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ ὁπλιτῶν ξηρᾶς καὶ ναυτικῶν πληρωμάτων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ὑποδηλοῦται διὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ «Παλαιοῦ Ὀλιγαρχικοῦ»[1], ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ὅλα τὰ δεινὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας εἰς τὴν ἀνάγκην ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐκθρέψεως τοῦ ναυτικοῦ στοιχείου. Ἐνταῦθα γίνεται μνεία τῆς ἀκολασίας τῶν δούλων καὶ τῶν μετοίκων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι «διά τε τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸ ναυτικόν»[2], ὡς καὶ τῶν τρυφηλῶν ἐθίμων καὶ τῆς ἀναμίξεως τῆς γλώσσης, ἥτις εἶναι προϊὸν τῆς ἐπαφῆς τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν λαῶν τῆς Σικελίας, Ἰταλίας, Κύπρου, Αἰγύπτου, Λυδίας καὶ Πόντου[3]. Ἐὰν αἱ Ἀθῆναι ἦσαν μόνον μία νῆσος, τονίζεται ἐνταῦθα, οὐδένα κίνδυνον θὰ διέτρεχον αὗται ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν των[4].

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐξ ἄλλου ἀναφέρει[5]: «περὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλατταν κοινωνίας, πότερον ὠφέλιμος ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν ἢ βλαβερά, πολλοὶ τυγχάνουσιν ἀμφισβητοῦντες». Ἀφ'ἑνὸς μὲν ὑποστηρίζεται ὅτι ἐπαφὴ μετὰ προσώπων ἀνατραφέντων «ἐν ἄλλοις νόμοις» καὶ ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ λόγῳ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐμπορίου εἶναι φθοροποιὰ «πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς». Ἀφ'ἑτέρου δὲ εἶναι σαφὲς ὅτι «βέλτιον καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς εὐπορίαν τῶν ἀναγκαίων μετέχειν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν τῆς θαλάσσης». Μία πόλις πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ εἰσάγῃ ὅ,τι ἔχει ἔλλειψιν καὶ νὰ ἐξάγῃ ὅ,τι ἔχει ἐν ἀφθονίᾳ, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον δι' αὐτὴν νὰ γίνῃ παγκόσμιος ἀγορὰ ἢ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ ἐμπόριον πρὸς προσπορισμὸν ἀφθόνων προσόδων. Ἐν ὀλίγοις ἡ ἄποψις τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνεται νὰ κλίνῃ πρὸς τὸ ὅτι τὰ ἐκ τῆς θαλάσσης πλεονεκτήματα εἶναι ὑπέρτερα τῶν ἐκ ταύτης μειονεκτημάτων, ἐφ'ὅσον τὰ τελευταῖα δύνανται νὰ τεθοῦν ὑπὸ νομοθετικὸν ἔλεγχον.

Ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου αὐτοῦ κλίματος τῆς διαφωνίας ὁ Κικέρων προβάλλει ἐμμέσως μὲν ἀλλὰ σαφῶς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς πρωίμου Ρώμης, ὡς μιᾶς ἁγνῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας[6] ἀφωσιωμένης εἰς τὴν ἄσκησιν διὰ τῶν ὅπλων, καὶ τῶν ἀνὰ τὰς θαλάσσας περιπλανωμένων Ἑλλήνων. Οὗτοι θεωροῦνται ὑπεύθυνοι τῆς ἠθικοπολιτικῆς διαφθορᾶς τῶν πόλεών των, ἐφ'ὅσον κύριος σκοπός των ὑπῆρξεν ἐπὶ ἔτη τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ δι' αὐτοῦ κερδοσκοπία.

---

1. [Ξεν.], Ἀθην. Πολ. I, II.
2. Αὐτ., I. 10-12.
3. Αὐτ., II. 7.
4. Αὐτ., II. 14 κ.ἑξ.
5. Πολιτ. VII, 1327 α 11 κ.ἑξ.
6. Πβ. Cato Agr. praef. 2· Varro, Agr. I. 3.

Εἶναι ἀπολύτως ἐμφανὲς ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ μὴ ρεαλιστικῆς βάσεως, καὶ τοῦτο διότι ἡ εἰκὼν μιᾶς Ἑλλάδος ἀποκλειστικῶς ἐνασχολουμένης μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν τρυφὴν ἀγνοεῖ καθ'ὁλοκληρίαν τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Σπάρτην, ἡ ὁποία οὔτε μὲ τὸ ἐμπόριον ἠσχολεῖτο οὔτε τρυφηλὸν βίον διῆγεν. Ἐξ ἄλλου ἡ εἰκὼν αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θάλασσα ἀποτελεῖ τὸ σύμβολον μιᾶς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀσταθείας [1], εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος προβολὴν τῆς Ρώμης ὡς ἰδεώδους πόλεως, ἡ ὁποία ἔχουσα, ἢ καλύτερον διαθέτουσα κατ'ἀπονομήν, καθ'ὃ μέτρον ἐκείνη ἐπεθύμει, πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἀγνῆς πρωτογόνου κοινότητος [2] καὶ κειμένη ἐπὶ τῆς ὄχθης ἑνὸς οὐδέποτε ἐκπίπτοντος ποταμοῦ ἐχρησιμοποίει, διὰ νὰ ὑπερτονίσῃ τὴν ἰδικήν της ὑπεροχήν, ἅπαν τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες εἶχον χαρακτηρίσει ὡς ἐπικίνδυνον διὰ τὰς παρὰ τὴν θάλασσαν πόλεις. Πέραν ὅμως τῶν ἀναγκῶν προβολῆς μιᾶς πόλεως δι' ἔργου ἐγκωμιαστικοῦ χαρακτῆρος, ὡς ἦτο ἡ Κικερώνειος Πολιτεία, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ διακρίνωμεν καὶ ἄλλα αἴτια διὰ τὴν ἐμφανῆ ρωμαϊκὴν δυσπιστίαν ἔναντι τοῦ ὑγροῦ στοιχείου.

Ὅλως ἰδιαιτέρως ἐνδεικτικὸς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐπαπειλούμενος ἐκ θαλάσσης ἀπροσδόκητος κίνδυνος ἐπιθέσεως [3], ἓν θέμα διὰ τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐπίσης προσφέρει τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν. Ὁ Πλάτων συγκεκριμένως παρέσχεν ὡς παράδειγμα παρομοίου κινδύνου τὰς ταλαιπωρίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοῦ Μίνωος πρὸ τῆς ἀποκτήσεως πλοίων ὑπ' αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ὅμως καὶ αὐτὰ καθ'ἑαυτὰ ἐθεωροῦντο ἐπικίνδυνα εἰς τὸν τομέα τῆς ἠθικῆς [4]. Παρ'ὅλον ὅτι ὁ Κικέρων δὲν ἀναφέρει τὸ συγκεκριμένον αὐτὸ στοιχεῖον, ἴσως διότι δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὰ ρωμαϊκὰ δεδομένα, εἶναι πιθανὸν νὰ εἶχεν ὑπ'ὄψιν του δύο σημαντικὰ κριτήρια εἰς τὰς περὶ τῆς θαλάσσης ἀπόψεις του. Τὸ πρῶτον θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ ἴδῃ τις ἀπὸ τὴν πλευρὰν αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία πολλάκις ὑπῆρξε θῦμα τῶν ἐκ τῆς θαλάσσης κινδύνων. Εἶχεν ἀποδειχθῇ ὅτι αἱ πόλεις τῆς Ν. Ἰταλίας ὑπῆρξαν ἰδιαιτέρως εὐπρόσβλητοι εἰς τὰς

---

1. Πβ. Cic. De Re Pub. II. 8: «quid dicam insulas Graeciae, quae fluctibus cinctae natant paene ipsae simul cum civitatum institutis et moribus?».

2. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀντιπαραθέσεως ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χαρακτηριστικῶν, βλ. Ν. Κ. Πετροχείλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 55 κ.ἑξ.

3. Πβ. Cic. De Re Pub. II. 6.

4. Νόμοι IV, 706 α κ.ἑξ. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ὁ Πλάτων ἐθεώρει ἐπιβλαβῆ διὰ τὸν λαὸν τὰ ταξίδια ἐν γένει, ἐπέτρεπεν ὅμως ὡρισμένας ἐξαιρέσεις δι'ἄνθρώπους τοῦ πνεύματος· βλ. A. Zimmern, The Greek Commonwealth (Oxford, 1931⁵, repr. 1952), σελ. 255,σ. 1.

ἐπιθέσεις τῶν Καρχηδονίων, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δυνατὸν νὰ ἠνάγκασε τὴν Ρώμην νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὸν πρῶτον μετὰ τῆς Καρχηδόνος πόλεμον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου αὕτη ἀπέκτησεν ἕνα στόλον[1]. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον κριτήριον, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶχε συσχετισθῇ ἡ παραθαλασσία ἀκτὴ μὲ ὑπερποντίους κινδύνους προερχομένους καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ Ἑλλὰς ἀπετέλει ὄχι πλέον τὸ θῦμα, ἀλλὰ τὸν θύτην, ὁ ὁποῖος ἠπείλει σοβαρῶς κάποτε καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ὁ Τάρας εἰδικῶς προσκαλῶν ἐξωτερικὴν βοήθειαν εἰς περιπτώσεις ἀνάγκης[2] συνίστα σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν Ρώμην. Οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο οὕτω νὰ παίζουν τὸν ρόλον τοῦ ἀπροβλέπτου ἐχθροῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ στόχου τῆς ἐπιθέσεως. Παρ'ὅλον ὅτι ὁ Κικέρων μνημονεύει τοὺς Ἐτρούσκους καὶ οὐχὶ τοὺς Ἕλληνας ὡς πειρατάς, τὸ θέμα τῶν πρωίμων πειρατικῶν θαλασσοπορίων δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ, προκειμένου νὰ διερευνηθῇ τὸ αἴτιον τῆς κατὰ τῆς θαλάσσης δυσπιστίας τοῦ Κικέρωνος. Τῷ 348 π.Χ., συμφώνως πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Λιβίου[3], ἑλληνικὸς πειρατικὸς στόλος ἔφθασε μέχρι τῆς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως. Ὀλίγας δεκαετίας ὕστερον, τῷ 302 π.Χ., ἕτερος ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Κλεώνυμον κατέλαβε μίαν πόλιν τῆς Ν. Ἰταλίας, ἀλλὰ εἴτε ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἴτε ἀπεμακρύνθησαν αὐτοβούλως φοβούμενοι ἐπίθεσιν[4]. Παρ' ὅλον ὅτι οἱ πειραταὶ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν

---

1. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἱστορία τῆς καταλήψεως ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἑνὸς πλοίου τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὸν πρῶτον πόλεμον καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τούτου ὡς προτύπου διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ στόλου των· πβ. auct. de vir. ill. 37. 4· Enn. Ann. fr. 225 (Vahlen²). Ὁ F. W. Walbank, A Historical Commentary on Polybius, Vol. I, 1957, σελ. 75, πιστεύει ὅτι βάσις τῆς ἱστορίας εἶναι ὁ Fabius (πβ. Gelzer, Hermes, 1933, σελ. 139). Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἄποψις τοῦ Laqueur, R. E., «Philinus», col. 2184, προβάλλουσα τὸν Φιλῖνον ὡς πηγὴν φαίνεται περισσότερον πειστική. Ἡ γενίκευσις τοῦ θέματος περὶ δανείων τῶν Ρωμαίων ἐκ τῶν ἐχθρῶν των ἐκτίθεται μετὰ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ὑπὸ Walbank, αὐτόθι. Ὁ Pöschl, Römischer Staat und griechisches Staatsdenken bei Cicero (Neue deutsche Forschungen, 5) (Berlin, 1936), σελ. 79n προσκομίζει παραδείγματα τοῦ ἰδίου θέματος, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ὑποτίθεται ὅτι ἐδανείσθησαν ἐκ τῶν βαρβάρων· βλ. καὶ Ν. Κ. Πετροχείλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 93, σ.1.

2. Τὸ θέμα συζητεῖται ὑπὸ τοῦ T. Frank, Roman Imperialism (New York, 1914), σελ. 62.

3. VII. 25. 4.

4. Ὁ Κλεώνυμος τότε ἔπλευσε πρὸς βορρᾶν καὶ ἐλεηλάτησε τὴν παραθαλασσίαν ἀκτὴν τῶν Βενετῶν, ἀλλ'ἀπωθήθη μὲ βαρείας ἀπωλείας ὑπὸ τῶν Παταβίνων καὶ τῶν Βενετῶν. Εἶναι εὐνόητος ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ Λιβίου, ὅταν λέγῃ (X. 2. 14 κ.ἑξ.) ὅτι «rostra navium spoliaque Laconum in aede Iunonis veteri fixa multi supersunt qui viderunt Patavi», ἡ δὲ ἐπέτειος ἑορτάζετο διὰ ναυτικοῦ ἀγῶνος.

τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας δὲν ἦσαν κανονικῶς Ἕλληνες [1] καὶ ἡ πειρατεία, ἀφ' ἧς ὑπετάγη αὕτη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου, δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ θεωρηθῇ ὡς σοβαρὰ ἀπειλή, ἡ πρόσφατος προσβολὴ τῶν θαλασσῶν πιθανὸν νὰ εἶχε δημιουργήσει τὴν ἰδέαν εἰς τοὺς συγχρόνους τοῦ Κικέρωνος ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ θάλασσα ἦτο κατὰ κάποιον τρόπον ὑπεύθυνος διὰ παρομοίας δραστηριότητας καὶ ὅτι ἓν ἔθνος ἀφωσιωμένον μετὰ πάθους εἰς τὴν θαλασσοπλοΐαν, ὡς ἦσαν οἱ Ἕλληνες, δυνατὸν νὰ εἶχεν ὁπωσδήποτε προσβληθῇ ὑπὸ μιᾶς παρανόμου ψυχοσυνθέσεως.

Ἐν συμπεράσματι δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι οἱ ἐκ θαλάσσης ἠθικοὶ καὶ πολιτικοὶ κίνδυνοι ἀπετέλεσαν θέμα πρόσφορον πρὸς διαπραγμάτευσιν εἰς τὰ κείμενα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τὸ ὑπάρχον ὑλικὸν εἰς ἔργον ἐγκωμιαστικοῦ χαρακτῆρος, τὸ ὁποῖον φέρει ἔκδηλα τὰ στοιχεῖα τῆς ρωμαϊκῆς προκαταλήψεως κατὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἐγκωμιαστικὸς χαρακτὴρ τοῦ De Re Publica ἀπέτρεψε τὸν Κικέρωνα ἀπὸ τοῦ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἰδέας μιᾶς πιθανῆς εἰς τὸ μέλλον ἠθικῆς ἐξουθενώσεως καὶ πολιτικῆς καταστροφῆς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπαφῆς μετὰ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦ ἐπαίνου τῆς σοφίας τοῦ Ρωμύλου τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπὸ ὡρισμένους περιορισμοὺς καὶ συγκεκριμένως ὑπὸ τὴν ποταμίαν μορφήν του, εἶναι ὅμως σαφὲς ὅτι οἱ Ρωμαῖοι πολῖται θὰ ἔπρεπε νὰ συναγάγουν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ρώμη, ὡς κέντρον μεγάλης αὐτοκρατορίας, θὰ ἦτο ἐν πολλοῖς περισσότερον ἐκτεθειμένη εἰς ἐπικινδύνους ἐπιδράσεις ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς διαφθορᾶς παρὰ ὅσον μία ἑλληνικὴ παραθαλασσία πόλις. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο, καίτοι δὲν διατυποῦται ἀπεριφράστως, νοεῖται ὅμως ἐκ τοῦ ὅλου κλίματος τῆς κατὰ τῆς θαλάσσης δυσπιστίας, εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ αἱ θέσεις Κικέρωνος καὶ Ἀριστοτέλους μεγάλως διαφέρουν ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν αἰσιοδοξίας διὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπαφῆς μετὰ τῆς θαλάσσης.

---

1. Τὰ καταφύγιά των ἦσαν ἡ Κιλικία καὶ ἡ Κρήτη· βλ. C. A. H. IX, σελ. 350 κ.ἑξ. Διὰ τὴν ὕπαρξιν τῆς πειρατείας εἰς τοὺς πρωίμους Ἕλληνας βλ. Θουκ. I. 5· πβ. τὴν τυπικὴν ἐρώτησιν παρ' Ὁμήρῳ, Ὀ δ. γ 71 κ.ἑξ., ι 252 κ.ἑξ., Ὕ μ ν. Ἀ π ο λ. 452 κ.ἑξ.· πβ. καὶ A. Zimmern, The Greek Commonwealth (Oxford, 1931⁵, repr. 1952), σελ. 239, διὰ τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς τυπικῆς ἐρωτήσεως πρὸς τοὺς πειρατάς. Διὰ τὴν θέσιν ὡρισμένων διακεκριμένων λῃστῶν τῶν νεωτέρων χρόνων βλ. αὐτόθι, σελ. 238, σ. 1.

## SUMMARY

Moral and political dangers concerned with the sea became an early subject of disputation in certain ancient Greek texts. Cicero uses this material in a eulogistic work, in which Roman prejudice against the sea and the Greeks is very evident. The specifically eulogistic character of Cicero's «Republic» made him refrain from expressing even the slightest idea that contact with the sea could well cause the moral and political destruction of the Roman Empire. On the contrary, by praising Romulus' wisdom in founding the city of Rome on a river, he showed his acceptance of the value of Rome's contact with the element «water», but only in the form of a river. At any rate, Cicero implied, Romans should draw the conclusion that Rome, as the center of a great empire, would obviously be more exposed to the dangerous influences of moral and political corruption from contact with the sea than a Greek maritime city. This conclusion, though not clearly drawn, is evidently implied by the whole atmosphere of distrust in the sea. It is this point which makes Cicero and Aristotle greatly differ in their opinion of the results, which are expected from a long established contact with the sea.